

עטרת צבי

מתורתו של רבנו מרן ראש ישיבת גרודנא הגאון רבי צבי דרבקין שליט"א

"יום תשובה ויום כפרה"

הסכימו ועלו לפני הר סיני והיו בוכים לקראת משה ומשה בוכה לקראתם עד שעלתה בכיתם לפני הקב"ה, באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב"ה וקבל אותם בתשובה ובשרה אותם רוח הקדש בשורה טובה מלפניו, אמר להם בני נשבעתי בכסא הכבוד שלי שתהא לכם בכיה זו בבית שמחה ויהא לכם יום כפרה וסליחה לכם ולבני בניכם עד סוף כל הדורות, ע"כ, ונראה מדברי המדרש שעניינו של יוה"כ נקבע בעת שעמדו בהר סיני.

ואילו במדרש רבה (בראשית ג, ח) איתא: "ויהי ערב" אלו מעשיות של רשעים, "ויהי בקר" אלו מעשיות של צדיקים, "יום אחד" שנתן להם הקב"ה יום אחד ואיזה זה יום הכפורים, ע"כ, ולכאורה מבואר בזה שיוה"כ כבר מתחילת בריאת העולם נברא.

אכן י"ל שכאן הוא המקור לשני עניני יוה"כ הנ"ל, שכבר מתחילת בריאת העולם נברא יוה"כ כ"מכפר", ובתשובה שעשו כל"י על חטא העגל זכו ליום הכיפורים שיהיה יום של בכיית שמחה, יום תשובה סליחה וכפרה.

חטאי המדות וחטאי המעשה

ובאמת התשובה והכפרה שני ענינים הם, וכמו שמצאנו ששתי ברכות נתקנו עליהם, "השבינו אבינו", ו"סלח לנו", וביאור הדברים הוא כך: בענין התשובה כתב בספר בית אלקים להמבי"ט שהוא השיבה מריחוק החטא, שכן חטא מלבד היותו בגדר מרידה במלך ומציאות של קלקול בעולם שמתחייב בעונש ע"ז, הרי יש בו גם הענין של ריחוק, שהחטא מרחק את האדם שביסודו נברא להיות קרוב לה', כמו שאמר דוד המלך "ואני קרבת אלקים לי טוב", שזהו הטוב האמיתי. וכך מבואר בדברי הרמב"ם בהלכות תשובה (ז, ו) שכתב: גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה שנאמר "שובה ישראל עד ה' אלוקיך" ונאמר "ולא שבתם עדי נאם ה'", ונאמר "אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב" כלומר אם תחזור בתשובה בי תדבק, התשובה מקרבת את הרחוקים, אמש היה זה שנאו לפני המקום משוקץ ומרוחק ותועבה, והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד, וכן אתה מוצא שבלשון שהקב"ה מרחיק החוטאים בה

כתב הרמב"ם בהל' תשובה (פ"ב ה"ו-ז): אע"פ שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד, שנאמר "דרשו ה' בהמצאו", במה דברים אמורים ביחיד, אבל צבור כל זמן שעושים תשובה וצועקין בלב שלם הם נענין שנאמר "כה' אלוקינו בכל קראנו אליו", יום הכפורים הוא זמן תשובה לכל ליחיד ולרבים והוא קץ מחילה וסליחה לישראל, לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתודות ביום הכפורים, ומצות וידוי יום הכפורים שיתחיל מערב היום קודם, עכ"ל, ומשמעות דברי הרמב"ם היא שיוה"כ מישך שייר לכל העשי"ת והוא מהוה את הקץ והסוף, דהיינו שההתכלית של כל עשי"ת באה לידי גמר ביוה"כ.

והנה עוד כתב הרמב"ם בפ"א מהל' תשובה (ה"ג) וז"ל: בזמן הזה שאין בית המקדש קיים ואין לנו מזבח כפרה אין שם אלא תשובה, התשובה מכפרת על כל העבירות, אפילו רשע כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירין לו שום דבר מרשעו, שנאמר "רשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו", ועצמו של יום הכפורים מכפר לשבים שנאמר "כי ביום הזה יכפר עליכם", עכ"ל, ויש לעיין מדוע חילק הרמב"ם את מעלות היוה"כ לשנים, בפ"א ובפ"ב.

אלא שבאמת שני ענינים שונים הם, בפ"א הרמב"ם מיירי בעניני ה"מכפרים", והביא שיוה"כ הוא "מכפר" כמו ששעיר המשתלח הוי "מכפר" וקרבות מכפרים, כמו"כ עיצומו של יום הכיפורים הוי "מכפר", אכן בפ"ב מיירי הרמב"ם בעניני תשובה וקבלת התשובה ע"י הקב"ה, ובה כתב הרמב"ם שיוה"כ הוא "קץ" לעשי"ת, שהם ימי תשובה וזמן שהקב"ה קרוב, וביוה"כ זה הזמן המסוגל ביותר להשלמת ענין התשובה.

ובאמת ישנם שני מקורות על ענין מהותו של יוה"כ, וכפשי"ת.

בילקוט שמעוני (שמות לב) איתא: ארבעים יום שעלה משה למרום להביא תורה לישראל היו ישראל נוהגין כל אותן הימים צום ותענית, ויום אחרון שבכולן גזרו תענית ולנו בתענית, למחר

מקרב את השבים, בין יחיד בין רבים, שנאמר "והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי", עכ"ל.

והיסוד בזה הוא שקירבת ה' היא ה' דומה לו במדותיו, וכמה שאדם יותר רחוק ממדותיו הטובות של הבורא הרי הוא מרוחק מהבורא עצמו, וכאשר האדם מסגל לעצמו מדות טובות והם נעשות קנין בנפשו, הרי הוא קרוב אליו.

אמנם גם אם יזכה האדם לשוב מהריחוק שנגרם ע"י החטאים, עדיין עצם החטא הוא מציאות המבדילה שמחייבת עונש וצריך ע"ז כפרה, ואלו הם שני הענינים "תשובה" ו"כפרה", וביארנו שביורה"כ עצמו יש את שני הענינים שהוא "מכפר" וזמן תשובה.

ושני הענינים האלו יכולים להיות זה בלא זה, ויתכן שאדם מתכפר מחטאיו אבל עדיין אינו קרוב ואין תשובתו שלימה להחזירו למקום שנתרחק ממנו, וכן יתכן להיפך שאדם ע"י התשובה כבר זכה להיות קרוב אכן עדיין יש עליו חטאים, אמנם בודאי יש גם בחטא עצמו כדי להבדילו מהקב"ה כמו שנאמר "עונתיכם היו מבדילים", אבל מ"מ הם שני סוגי הבדלה, החטא עצמו הוא מחיצה המבדלת בין האדם לבורא ית', אכן ע"י חטאי המדות רעות של האדם הוא מתרחק מהבורא והוא בבחינת רחוק שעומד במקום מרוחק.

נתבונן בדברי הרמב"ם שם בהלכות תשובה (ז, ג): אל תאמר שאין תשובה אלא מעבירות שיש בהן מעשה כגון זנות וגזל וגניבה, אלא כשם שצריך אדם לשוב מאלו כך הוא צריך לחפש בדעות רעות שיש לו, ולשוב מן הכעס ומן האיבה ומן הקנאה ומן ההתול ומרדיפת הממון והכבוד ומרדיפת המאכלות וכיוצא בהן, מן הכל צריך לחזור בתשובה, ואלו העונות קשים מאותן שיש בהן מעשה שבזמן שאדם נשקע באלו קשה הוא לפרוש מהם וכן הוא אומר "יעזוב רשע וגו'", עכ"ל.

הרמב"ם מדבר כאן על שני סוגי חטאים והם הם הדברים שאמרנו, "חטאי המעשה" אמנם הם חטאים גדולים הם וצריכים כפרה מרובה, והם מחיצה המבדלת בין האדם לבורא, אבל החטאים מהסוג השני שהם "חטאי המדות רעות" מרחיקים ריחוק מהותי, ריחוק מקום, ועל שניהם צריך לחזור בתשובה לשבור את מחיצת הברזל ולהינקות מלכלוכי החטאים, ולהיות קרוב לבורא, ויוה"כ מסוגל לשני הענינים הללו.

תשובה וכפרה בוידי

ענין מרכזי בעבודת יוה"כ הוא הווידיים, וכפי הנראה יש בענין הווידי את שני הענינים שישנם ביוה"כ, התשובה והכפרה, ענין התשובה שבידי הוא מש"כ הרמב"ם בפ"ב ה"ב: ומה היא התשובה, הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשה עוד, שנאמר "יעזוב רשע דרכו וגו'", וכן יתנחם על שעבר שנאמר "כי אחרי שובי נחמתי", ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם שנאמר "ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו וגו'", וצריך להתודות בשפתיו ולומר עניינות אלו שגמר בלבו, עכ"ל, ומבואר שהענין שצריך להוציא בשפתיו הוא כדי שלא יהיה בכלל דברים שבלב, אכן ברור ששפתים בלבד לא מהני שכן צריך את עצם ה"גמר בלבו", ועכ"פ נמצא שהווידי הוא מעצם התשובה.

אכן יש בזה עוד ענין שהווידי הוא "מכפר", שכן מצינו בוידי של הכהן הגדול שהוא וידי על אחרים, וכן וידי נוסף גם כאשר עומד בתשובתו, וכמה וידיים זה אחר זה, וע"כ שיש בוידי ענין של מכפר בפנ"ע, וא"ש בזה מש"כ הרמב"ם, והוא מהגמ' ביומא, שעיקר הווידי דיוה"כ הוא "אבל אנחנו חטאנו", ולכאורה צ"ב שהרי חסר בזה הקבלה ועזיבת החטא, אלא הביאור הוא שכאן מיירי לאחר התשובה, ולענין ה"כפרה" שבידי לזה מהני ע"י הודאה בחטא בלבד, וכן בוידי שעל הקרבן כתב הרמב"ם שאומר "חטאתי ועשיתי תשובה וזה כפרתי", ששם ג"כ מיירי אחר התשובה אלא שזהו וידי בשעת סמיכה שהוא מדין "מכפר".

וזה הוא מש"כ הרמב"ם בריש פ"א ז"ל: כל מצות שבתורה בין עשה בין לא תעשה אם עבר אדם על אחת מהן בין בדון בין בשגגה, כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני האל ברוך הוא, שנאמר "איש או אשה כי יעשו וגו' והתודו את חטאתם אשר עשו", זה וידי דברים, וידי זה מצות עשה וכו' ע"כ, והיינו שכאן מדבר הרמב"ם מהווידי שהוא "מכפר" ולכן כתב בלשון זה "כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות", ואילו בריש פ"ב, שם כתב את עצם ענין התשובה והווידי שהוא חלק מהתשובה, לכן כתב "ומה היא התשובה הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשה עוד שנאמר וכו', וכן יתנחם על שעבר שנאמר וכו' וצריך להתודות בשפתיו ולומר עניינות אלו שגמר בלבו".

עבודת תיקון המידות

כשנבוא לתרגם את הדברים למעשה הרי שאנו נתקלים בבעיה, שכן אנו סבורים שהדברים כלל לא נוגעים אלינו, אין לנו "חטאי מעשה" ואנו זכים וישרים במדותינו, וא"כ אנו קרובים לבורא ית', אבל מי שיהיה כנה עם עצמו ולא ירצה לרמות את עצמו יוכל בקל להבחין שאין הדברים כך, איננו קרובים לבורא כפי שצריך להיות, וצריך לבדוק היטב הן במעשים והן במדות, במעשים יש לבדוק היטב אם אין בהם גניבה וגזל, האם איננו משתמשים בהיתרים מפוקפקים, והריחוק מחמת המידות זה דבר קשה ביותר לתיקון, לרכוש מידת הכרת הטוב שיהיה אדם מכיר טובה על כל מה שמגיע אליו זו עבודה קשה שבעבודת התשובה, כי אדם בטבעו לא מכיר טובה, אדם סבור שהכל מגיע לו ומה שנמנע ממנו זה פשע שגוזלים ממנו את אשר מגיע לו, למה מגיע לו זו אכן שאלה אבל ככה זה! הכל שלו! ולכן אין לו מה להכיר טובה.

ולכאורה היה קשה לי הרי "האלוקים עשה את האדם ישר" ו"בצלם אלקים ברא אותו" היינו במדותיו, וצ"ל שזה נובע מחטא אדם הראשון שחז"ל אומרים שכפר בטובה שנאמר "האשה אשר נתת עמדי", כל העולם עמד לרשותו של אדם ובשביל דבר אחד שניזוק מהאשה כבר רטן כנגד הקב"ה.

עד שבא אברהם ואמר ואנכי עפר ואפר ויסד את מדת החסד והחזיר לעולם את מידת הכרת הטובה, ועלינו לדבוק במידותיו של אברהם אבינו ולהחזיק בבריתו.

(נמסר בעשי"ת תשס"ט)